

ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΚΑΡΠΕΡΟΥ
ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ:2011-12

ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΔΕΣΚΑΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Οι υπεύθυνοι καθηγητές/τριες

Τζιούφας Βασίλειος ΠΕ11 Φλόκας Αθανάσιος ΠΕ03
Κρομμύδα Δέσποινα ΠΕ09 Σωτήρη Χρυσούλα ΠΕ15
Νασιόπουλος Απόστολος ΠΕ02

ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΔΕΣΚΑΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Συγγραφική ομάδα μαθητών:

Γκαραλιάκου Σταματία
Βέντζιος Ευάγγελος
Παπαγεωργόπουλος Αθανάσιος
Παπαδόπουλος Κωνσταντίνος
Τσενεκλίδης Νικόλαος
Τζιούφας Αθανάσιος
Λάλλου Ευαγγελία
Ορφανίδου Ελένη
Παπαθεοδώρου Παρασκευή
Βέντζιου Στέλλα
Χαραλαμπίδης Ηλίας
Δόβας Νικόλαος
Καλιακάτσος Βασίλειος
Γκέκα Παναγιώτα
Τσέλα Ροβένα

Κατσανίδης Ηλίας
Βέντζιος Νικόλαος
Γκαραλιάκου Κωνσταντίνα
Καλιακάτσου Ζωή
Κοντούλας Ηλίας
Μπιζιώτας Βάιος
Μπουγάς Γρηγόριος
Μυρτσιώτη Μαρία
Παπαγεωργοπούλου Ελένη
Παπαδοπούλου Παρθένα
Ρότσι Ρομάριο
Σταϊνός Ευθύμιος
Τασιδήμου Ευφροσύνη
Τσέλα Ανίσα
Αλλιού Φατιγόν

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	σελ.4
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	σελ.5
«ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ - ΦΡΑΓΜΑ ΙΛΑΡΙΩΝΑ (ΑΛΙΑΚΜΩΝ).....	σελ.7
Ανασκαφή στη θέση Αγία Κυριακή Παλιουριάς Δήμου Δεσκάτης.....	σελ.8
Ανασκαφή στη θέση Κεραμαριό Παλιουριάς Δήμου Δεσκάτης.....	σελ.9
Ανασκαφή στη θέση Γέφυρα και Βρωμονέρια Παναγιάς Δήμου Δεσκάτης	σελ.11
Ανασκαφή στη θέση Μικρό Καρπερό και Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας	σελ.13
Ανασκαφή στην Ελάτη, θέση Λογκάς Δήμου Καμβουνίων και στη θέση Κτιο και Παναγιά Διπόρου Δήμου Γρεβενών	σελ.17
Παράρτημα	σελ.21
-Ερωτηματολόγιο.....	σελ.22
- Γραφήματα	σελ.27
-Φωτογραφίες	σελ.36
Επίλογος	σελ.42
Βιβλιογραφία-Δικτυογραφία	σελ.43

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας, στα πλαίσια του προγράμματος πολιτιστικής εκπαίδευσης, του Γενικού Λυκείου Καρπερού κατά το σχολικό έτος 2011-2012, είναι η μελέτη των αρχαιολογικών ευρημάτων του Δήμου Δεσκάτης. Η κατανομή των κεφαλαίων έχει να κάνει με τις ανασκαφές που έγιναν σε διάφορα μέρη της περιοχής.

- Ανασκαφή στη θέση Αγία Κυριακή Παλιουριάς Δήμου Δεσκάτης
- Ανασκαφή στη θέση Κεραμαριό Παλιουριάς Δήμου Δεσκάτης
- Ανασκαφή στη θέση Βρωμονέρια Παναγιάς Δήμου Δεσκάτης.
- Ανασκαφή στη θέση Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας. Δήμου Δεσκάτης.
- Ανασκαφή στη θέση Μικρό Καρπερού Δήμου Δεσκάτης.
- Έρευνα με δοκιμαστικές τομές (κυρίως) και χωρίς ευρήματα στις θέσεις:

- α) Κουρούνες Παναγιάς Δήμου Δεσκάτης.
- β) Βραστερά Δήμητρας Δήμου Δεσκάτης.
- γ) Κεραμαριό Δήμητρας Δήμου Δεσκάτης.
- δ) Σιούτσα Ρέμα Δήμητρας Δήμου Δεσκάτης.

- Ανασκαφή στην Ελάτη, θέση Λογκάς Δήμου Καμβουνίων και στη θέση Κτιο Διπόρου Δήμου Βεντζίου.

Στο τέλος της εργασίας ακολουθούν τα γενικότερα συμπεράσματα και η εργασία κλείνει με την χρησιμοποιηθείσα βιβλιογραφία και δικτυογραφία.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η περιοχή που σήμερα οριοθετούμε ως νομό Γρεβενών, στα αρχαία χρόνια ήταν μοιρασμένη και ενώ το πεδινό τμήμα της αποτελούσε το δυτικό μέρος της μακεδονικής Ελιμείας, το ορεινό ανήκε στις πιο ανατολικές επικράτειες της Τυμφαίας, χώρας που απλωνόταν κυρίως μέσα στην Ήπειρο. Σύμφωνα με την κυρία Καραμήτρου η αρχαία Τυμφαία εκτεινόταν νότια της Ορεστίδας (περιοχή Καστοριάς) και δυτικά της Ελιμιώτιδας (Αιανή) και είχε όρια στα νοτιά της τα όρη Χάσια (ή ακόμη νοτιότερα τις πηγές του Πηνειού) και στα δυτικά της την Πίνδο.

Χωροθετείται ανατολικά της Πίνδου, στην κατά παράδοση χώρα των μακεδονικών φύλων, και εντάσσεται στην Άνω Μακεδονία, όπως ονομαζόταν στην αρχαιότητα η σημερινή Δυτική Μακεδονία. Συνδεόταν με την Ήπειρο λόγω γειτνίασης, όπως άλλωστε και με τη Θεσσαλία, παράλληλα πάντα με τις επικρατούσες διαχρονικά πολιτικές εξαρτήσεις.

Τα τελευταία χρόνια η Τυμφαϊκή γη ερευνάται, με ανασκαφές σε πολλούς αρχαιολογικούς χώρους και έρχονται στο φως ευρήματα πολλών εποχών, τα οποία θεωρούνται πολλαπλά σημαντικά για τον ανερευνήτο Νομό Γρεβενών.

Για πρώτη φορά τεκμηριώνεται ανασκαφικά η μυκηναϊκή παρουσία, καθώς και η μακεδονική αμαυρόχρωμη κεραμική, της οποίας φορείς θεωρούνται τα μακεδονικά και δωρικά φύλα.

Οι αρχαϊκές ταφές με τα πλούσια κτερίσματα μαρτυρούν την ύπαρξη οικισμών με δομές μόνιμου αστικού βίου στο χώρο της Άνω Μακεδονίας με υψηλό βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο και πλούσιες επαφές με τη νότια Ελλάδα. Άλλωστε και η έρευνα στην Αιανή και στον Νομό Κοζάνης, που έχει προηγηθεί, απέδειξε ότι ακμαίοι και οργανωμένοι (Οικισμοί υπήρχαν στην Άνω (Δυτική) Μακεδονία πολύ πριν την ενοποίηση του μακεδονικού ελληνισμού από τον Φίλιππο Β', στον οποίο κάποτε οι ιστορικοί απέδιδαν την ίδρυση των πρωίων πόλεων-αστικών κέντρων.

Τα επιφανειακά ευρήματα, που έχουν εντοπιστεί από τις σποραδικές έρευνες κοντά ή μέσα στους σημερινούς οικισμούς, συνηγορούν για την διαρκή παρουσία ενός οικιστικού ιστού που ανάγεται στα Παλαιολιθικά χρόνια. Η μετακίνηση των ορίων της περιοχής στο πέρασμα των αιώνων καθρεφτίζει το ευμετάβλητο των σχέσεων ανάμεσα στη Μακεδονία, την Ήπειρο και τη Θεσσαλία.

Στην αρχαιότητα οι θέσεις των οικισμών ήταν διάσπαρτες από το Βουρινό μέχρι τα βάθη των Χασίων και τους πρόποδες της Πίνδου. Πάνω σ' αυτόν τον οικιστικό καμβά, οι Μακεδόνες βασιλείς ίδρυσαν ή ενίσχυσαν ένα ιστό μικρών οχυρών. Παρ' όλο που στην περίοδο της Ρωμαϊκής κατάκτησης η περιοχή παραμένει στον απόηχο των μεγάλων συρράξεων, το οχυρά επισκευάζονται και επανδρώνονται για να φυλάξουν τα κρίσιμα περάσματα, ενώ στις πλαγιές του Λύγκου μαρτυρείται για ένα σύντομο χρονικό διάστημα εξόρυξη σιδηρομεταλλευμάτων. Τον 14ο αιώνα,

ακολουθώντας τη μοίρα της Μακεδονίας, τα ανατολικά της Πίνδου περιέχονται στον Τούρκο κατακτητή. Στην πρώτη διοικητική οργάνωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η περιοχή των Γρεβενών εντάσσεται στο πασαλίκι των χωριών. Στα μέσα του 15ου αιώνα ιδρύθηκαν τα αρματολίκια των Γρεβενών και των Σερβίων. Παράλληλα, σποραδικά αλλά αδιάκοπα εμφανίζονται προσπάθειες που σκοπό έχουν την τόνωση του θρησκευτικού και εθνικού φρονήματος.

Τον 18ο αιώνα προσαρτήθηκαν στο σαντζάκι των Σερβίων, που ανήκε στο βιλαέτι Μοναστηρίου. Την περίοδο αυτή ανθεί το εμπόριο και η οικονομία των Γρεβενών καθώς το γεφύρι του Πασά στον Αλιάκμονα βλέπει τα караβάνια των βλάχων εμπόρων και των Κουπατσαραίων αγωγιατών να πληθαίνουν, καθώς τα προϊόντα της Πίνδου έφτασαν μέχρι τις αγορές της ΑυστροΟυγγαρίας και της Ρωσίας.

Μετά τον πόλεμο όλη η ορεινή και τα Βέντζια με τη Φιλούρια προσαρτώνται ως επαρχία Γρεβενών στο νομό Κοζάνης. Καμία αξιοσημείωτη εξέλιξη δεν θα συμβεί μέχρι το 1964, οπότε με ενέργειες του τότε υπουργού Κωνσταντίνου Ταλιαδούρη, επαρχία Γρεβενών γίνεται ανεξάρτητος νόμος.

«ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ - ΦΡΑΓΜΑ ΙΛΑΡΙΩΝΑ (ΑΛΙΑΚΜΩΝ)

Ο Αλιάκμων, ο μεγαλύτερος σε μήκος ποταμός εντός ελληνικών συνόρων (297 χλμ. έως τις εκβολές του στο Θερμαϊκό κόλπο), έχει αλλοιωθεί από τα φράγματα στο βωμό της αντιμετώπισης του ενεργειακού προβλήματος της χώρας. Στις κοιλάδες και τις πεδινές ζώνες του Αλιάκμονα, ιδιαίτερα σε αυτή του μέσου ρου, αναπτύχθηκαν ήδη από τα προϊστορικά χρόνια σημαντικές εγκαταστάσεις, οι οποίες εξελίχθηκαν σε σημαντικές πόλεις στα πρώτα ιστορικά χρόνια. Στα φαράγγια και τις στενωπούς του αναπτύχθηκαν από τα βυζαντινά χρόνια τα κάστρα-φρούρια, οι πόλεις κοντά σε αυτά και οι μοναστηριακές εγκαταστάσεις στα πιο δυσπρόσιτα σημεία. Την τελευταία πενταετία έχει δραστηριοποιηθεί αρχαιολογική έρευνα που προέκυψε από την κατασκευή του Υδροηλεκτρικού έργου Ιλαρίωνα στο μέσο ρου του Αλιάκμονα. Την έρευνα επέβαλε η δημιουργία φράγματος, που συνεχίζει το φράγμα της τεχνητής λίμνης Πολυφύτου που γέμισε το 1974, και εκτείνεται προς τα ΝΔ και προς τον Νομό Γρεβενών. Από το 2004 άρχισε η συστηματική επιφανειακή έρευνα και από το 2006 άρχισαν οι σωστικές ανασκαφές.

Ένα από τα μεγαλύτερα φράγματα και το 4ο στην ροή του ποταμού Αλιάκμονα, είναι το φράγμα του Ιλαρίωνα...

Στην περιοχή όπου βρίσκεται υπό κατασκευή το συνεχόμενο φράγμα Ιλαρίωνα της ΔΕΗ, εξ αιτίας του οποίου, το 2012 ο χώρος θα πλημμυρίσει και θα μετατραπεί σε λίμνη! Λίγος χρόνος απομένει ως τότε, γι' αυτό και η Δ' Εφορεία Αρχαιοτήτων καταβάλλει τεράστιες προσπάθειες ώστε να ολοκληρωθεί το σωστικό της έργο (με χρηματοδότηση της ΔΕΗ Α. Ε.) το οποίο αυτή τη στιγμή βρίσκεται στην πιο αποδοτική φάση του. Κι αυτό, όπως λέει η Δρ **Γεωργία Καραμήτρου - Μεντεσιδή** προϊσταμένη της Εφορείας, όχι μόνον γιατί έχει πλέον διαπιστωθεί περίτρανα η διαρκής κατοίκηση του χώρου από τα νεολιθικά χρόνια αλλά έχουν έρθει στο φως σπουδαία ευρήματα που εντάσσουν την περιοχή στον αρχαιολογικό - ιστορικό χάρτη, αλλάζοντας τα έως τώρα δεδομένα.

Πολύτιμα ευρήματα της προϊστορικής ιδεολογίας, ένας κεραμικός κλίβανος, να ειδώλιο ελέφαντα, πέντε αρχαίοι τάφοι παιδιών κι μία χάλκινη κοτύλη που βρέθηκε για πρώτη φορά στα Γρεβενά αποτελούν τα αποτελέσματα της αρχαιολογικής ανασκαφής, η οποία έγινε το 2007 στο φράγμα του Ιλαρίωνα στο μέσο ρου του ποταμού Αλιάκμονα .

Αρχαιότητες που εκτείνονται σε 455 στρέμματα! Οικιστικά κατάλοιπα, τεράστια νεκροταφεία και ταφές από την Νεολιθική εποχή ως την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου με πλούσια ευρήματα: αγγεία, κοσμήματα, ειδώλια, εργαλεία, οπλισμός. Αρχαιότητες της Αρχαϊκής, Κλασικής και Ελληνιστικής Εποχής με χρυσά, αργυρά και χάλκινα ευρήματα. Όλα αυτά στην παραποτάμια θέση του Λογκά Ελάτης, από τα πρανή των λόφων ως την όχθη του Αλιάκμονα.

Ανασκαφή στη θέση Αγία Κυριακή Παλιουριάς Δήμου Δεσκάτης

Στη θέση Αγία Κυριακή Παλιουριάς Δήμου Δεσκάτης η ανασκαφή αποκάλυψε χώρους κατοίκησης κατά την Νεολιθική και εποχή Χαλκού, επίσης και την εποχή του Σιδήρου.

Πρόκειται για χώρο με αραιή κατοίκηση, εξαιτίας και της διάλυσης από τις αρόσεις, αλλά και του τρόπου χρήσης του χώρου σε μικρές οικιστικές μονάδες. Στα οικιστικά κατάλοιπα περιλαμβάνονται μάζες πηλού που φέρουν και αποτυπώματα μικρών και μεγαλύτερων κλαδιών από την επάλειψή τους για να αποτελέσουν τα πλευρικά τοιχώματα σπιτιών, αλλά και λίθοι, κυρίως σε συγκεντρώσεις, από διαλυμένες κρηπίδες και διάφορες άλλες κατασκευές. Ιδιαίτερες τροφοπαρασκευαστικές κατασκευές εντοπίστηκαν δύο, μία κυκλική με περιχέλιωμα από πηλό και μία ορθογώνια επίπεδη εστία, διαμορφωμένη επίσης από πηλό.

Εικ. 26. Αγία Κυριακή Παλιουριάς.
Αντιπρο-σωπευτικοί τύποι ειδωλίων.

Εικ. 27. Αγία Κυριακή Παλιουριάς.
Πιθκοειδές αγγείο.

Διάσπαρτες εντοπίστηκαν τέσσερις ταφές, μία σε αγγείο (εγχυτρισμός) και τρεις λακκοειδείς με τους σκελετούς σε συνεσταλμένη-εμβρυακή στάση. Από τα κινητά ευρήματα ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα 34 αποσπασματικά πήλινα ειδώλια, ανθρωπόμορφα και αγκυρόσχημα. Ο αριθμός των ειδωλίων αυξάνεται συνεχώς με την πρόοδο των ανασκαφών στην περιοχή μας. Τα ειδώλια αυτά χρονολογούνται από το δεύτερο μισό της 7ης χιλιετίας π.Χ. και αποτελούν πολύτιμα ευρήματα για τη μελέτη της προϊστορικής ιδεολογίας.

Τα αγκυρόσχημα, που αποτελούν ιδιαίτερη και δυσερμήνευτη κατηγορία, εντάσσονται στην Εποχή του Χαλκού και παρόμοια έχουμε εντοπίσει στη θέση Κρυοπήγαδο Αλιάκμονα, παλαιότερα στα Σέρβια, ενώ ευρύτερα είναι γνωστά από το Αρμενοχώρι Φλώρινας και την Κεντρική Μακεδονία, τη Θεσσαλία, τη Χαϊρώνεια, την Κόρινθο και την Ιθάκη.

Ανασκαφή στη θέση Κεραμαριό Παλιουριάς Δήμου Δεσκάτης

Στη θέση αυτή ανασκάφηκαν τμήματα μεγάλου νεκροταφείου, που εντείνεται σε δύο λόφους.

Στον **Ανατολικό Λόφο** ολοκληρώσαμε πέρσι την ανασκαφή με την αποκάλυψη 30 ταφών, που εντάσσονται στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια και, εκτός μίας, ήταν διαταραγμένες και συλημένες από την αρχαιότητα, και στον **Δυτικό Λόφο**, μετά την ανασκαφή 33 ταφών το 2006, που εντάσσονται κυρίως εντός του 4ου αι. π.Χ., συνεχίσαμε φέτος και αποκαλύψαμε άλλες 39, ανεβάζοντας τον συνολικό αριθμό σε 102.

Στον Δυτικό Λόφο, από το σύνολο των 33 λακκοειδών ταφών ανασκαφής 2006, μόνο 3 ήταν ασύλητες και πολλές έφεραν έναν ή περισσότερους λίθους τόσο στο επίπεδο του ενταφιασμού όσο και πάνω από την ταφή, προφανώς ως επιτάφια σήματα, έθιμο που δεν εντοπίζεται στο χώρο των ταφών του Ανατολικού Λόφου.

Ο χώρος του νεκροταφείου στον Ανατολικό Λόφο.

Μελανόμορφη πρόχους τοπικού εργαστηρίου.

Χάλκινος κρίκος - Προκερματική μορφή νομίσματος

Μελανόμορφη πιξίδα και λεπτομέρεια του ποδιού.

Χάλκινη πρόχους.

Χάλκινος κώνθαρος.

Αργυρά και χάλκινα κοσμήματα.

Μελανόμορφη σταμνοειδής πιξίδα

Συνολικά οι τάφοι περιείχαν 33 πήλινα αγγεία, τα περισσότερα μάλιστα προϊόντα τοπικών εργαστηρίων. Ενδιαφέροντα ήταν τα όπλα, τα κοσμήματα και τα διάφορα εξαρτήματα, ενώ βρέθηκαν και δύο ακέραια χάλκινα, πρόχους και κώνθαρος με χυτό χείλος και ποδίσκο, ο οποίος αποτελεί το πρώτο αγγείο του τύπου στους Νομούς Γρεβενών-Κοζάνης.

Από τις 39 ταφές, που αποκαλύφθηκαν φέτος και από τις οποίες μόνο 3 ήταν ασύλητες και μία με «επιλεκτική» σύληση, επαναλαμβάνεται το έθιμο της

σήμανσης με πέτρες, ενώ αρκετές συγκεντρώσεις καύσης ερμηνεύονται ως υλικά που καίγονταν κατά τις νεκρώσιμες και μεταθανάτιες τελετές.

Μάλιστα στις τφ 50 και 51 τα υλικά αυτά καταλαμβάνουν μεγάλη επιφάνεια των σκελετών και από τα καμένα οστά και τα κοσμήματα φαίνεται ότι υπήρξε πυρά επί τόπου ή ότι ενδεχομένως εναπόθεσαν μέρος της πυράς που έκαιγε ακόμη.

Ενδιαφέροντα ευρήματα ήταν τόσο το σύνολο των πήλινων αγγείων, που δείχνουν τη δυναμική ενός τοπικού εργαστηρίου, όσο και τα κοσμήματα και άλλα εξαρτήματα. Στα δύο χάλκινα αγγεία προστέθηκαν χάλκινη κοτύλη, που για πρώτη φορά εντοπίζεται στους Νομούς Κοζάνης και Γρεβενών, με συμπαγείς-χυτές λαβές και βάση, καθώς και χάλκινη λαβή κύλικας. Ένα χάλκινο δαχτυλίδι με ελλειψοειδή σφενδόνη φέρει παράσταση γυμνού τοξότη και σε μία ταφή των αρχών του 5ου αι. π.Χ. βρέθηκαν αργυρά ενώτια σε σχήμα ωμέγα με απολήξεις σε κεφαλές φιδιών, ενώ δύο όμοια είχαν εντοπιστεί και πέρυσι. Η ασύλητη υστεροαρχαϊκή ταφή 43 ανήκε σε γυναίκα, που έφυγε καταστόλιστη παίρνοντας και σύνεργα καλλωπισμού.

Πρόκειται για δύο χάλκινες τριχολαβίδες και ωτογλύφανο σε ξύλινη θήκη, ενώ σε δεύτερη πιθανόν κοσμηματοθήκη υπήρχαν σιδερένια σπάτουλα, γυάλινη πολύχρωμη χάντρα, χάλκινος κρίκος και τοξωτή πόρπη.

Τα ενώτιά της ήταν αργυρά σε σχήμα ωμέγα με απολήξεις σε κεφαλές φιδιών, όπως και τα αργυρά βραχιόλια και τα δύο δαχτυλίδια χάλκινα. Τα ενδύματά της συγκρατούσαν χάλκινες και σιδερένιες πόρπες και δύο χάλκινα κομβία, στο λαιμό έφερε περιδέραια από χάντρες γυάλινες με ποικιλία χρωμάτων, κεκριμπαρένιες, μία χρυσή, τέσσερις αργυρές σε σχήμα διπλού πέλεκυ και δύο οστέινες, από τις οποίες η μία είναι ουσιαστικά ανάγλυφη, αφού στο κυρτό μέρος του οστού παριστάνεται πρόσωπο θεότητας με πόλο στο κεφάλι.

Τα τέσσερα νομίσματα του νεκροταφείου στον Δυτικό Λόφο ήταν τρία Φιλίππου Β' με μορφή Απόλλωνα στον εμπροσθότυπο και ιπέα στον οπισθότυπο (β' μισό 4ου αι. π.Χ.) και ένα Φαρσάλου (β' μισό 5ου αι. π.Χ.) με κεφαλή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος κατά τρία τέταρτα στον εμπροσθότυπο και στον οπισθότυπο Αχιλλέας έφιππος προς τα δεξιά, ακολουθούμενος από τον πεζό Πάτροκλο που μεταφέρει τα όπλα και πάνω η επιγραφή ΦΑΡΣΑΛΙΩΝ.

Με την ολοκλήρωση της ανασκαφής ενός νεκροταφείου αρχαϊκών και κλασικών χρόνων στον Νομό Γρεβενών, δεν μπορούμε παρά να επισημάνουμε για άλλη μια φορά την ιδιαίτερη σημασία του για μια περιοχή ανερεύνητη. Όπως συνέβη με την έρευνα στην Αιανή και τον Νομό Κοζάνης, καταργούνται και αναθεωρούνται οι παλιές απόψεις περί πολιτισμικής και κοινωνικής απομόνωσης σε πρώιμες εποχές, και σύμφωνα με τη νέα ιστορική φυσιογνωμία, όπως αυτή αποτυπώνεται από τα τεκμήρια της αρχαιολογικής έρευνας, ευρύτερα η Άνω Μακεδονία στον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ. εντάσσεται στην πολιτισμική κοινή του υπόλοιπου ελληνισμού και χαρακτηρίζεται από υψηλό βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο με ποικιλία εμπορικών και άλλων σχέσεων και ανταλλαγών.

Ανασκαφή στη θέση Γέφυρα και Βρωμονέρια Παναγιάς Δήμου Δεσκάτης.

Στη θέση Γέφυρα Παναγιάς Δήμου Δεσκάτης η ανασκαφή αποκάλυψε οικιστικά κατάλοιπα ελληνιστικών χρόνων, αλλά και χειροποίητη μακεδονική αμαυρόχρωμη κεραμική της ύστερης εποχής του χαλκού.

Στη θέση Βρωμονέρια Παναγιάς Δήμου Δεσκάτης διαπιστώθηκε ότι ο χώρος κατοικήθηκε κατά την Ελληνιστική, Ρωμαϊκή Εποχή, αλλά και στα πρωτοβυζαντινά χρόνια.. Τα οικιστικά κατάλοιπα ανήκουν σε χώρους καθημερινής διαβίωσης, ενώ αποκαλύφθηκαν και εγκαταστάσεις θερμών λουτρών ρωμαϊκών χρόνων με ψηφιδωτό δάπεδο.

Τόσο από τις επιφανειακές ενδείξεις όσο κυρίως και από την ανασκαφή, διαπιστώθηκε ότι ο χώρος κατοικήθηκε κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή. Τα οικιστικά κατάλοιπα και τα διάφορα κινητά ευρήματα, όπως πολλές αγνύθες μαζί, ανήκουν σε χώρους καθημερινής διαβίωσης, ενώ υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ύπαρξης λουτρών. Εντύπωση προκαλεί η μεγάλη ποσότητα χειροποίητης κεραμικής, διάσπαρτης σε όλη σχεδόν την έκταση που ερευνήθηκε, και μας οδηγεί στο συμπέρασμα της ύπαρξης νεολιθικής εγκατάστασης στον ίδιο χώρο.

Βρωμονέρια Παναγιάς, Αποψη του caldarium του Κτηρίου Γ.

Βρωμονέρια Παναγιάς. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής

Βυζαντινή πόλη του "ΜΟΛΙΣΚΟΥ" στην περιοχή Παναγιάς

Κατηφορίζοντας την βορεινή πλευρά του λόφου της Παναγιάς και μετά από 300 μέτρα περίπου θα φθάσουμε στην τοποθεσία "κτίσματα". Εδώ σ' αυτό το μικρό πλάτωμα σώζονται τα θεμέλια του ναού της επισκοπής Μολισκού και δύο βοηθητικών κτισμάτων. Οι διαστάσεις του πρόναου είναι τέσσερα μέτρα επί οχτώ (4X8) και του κυρίως ναού είναι οκτώ επί δώδεκα (8X12).

Προχωρώντας άλλα 150 μέτρα προς την τοποθεσία "Σαμαρά Μπάρα" θα συναντήσουμε ένα τμήμα του τείχους του κάστρου του Μολισκού, μήκους περίπου 300 μέτρων, πλάτους 1,80 και ύψους περίπου 0,60 εκατοστά. Η λιθοδομή του τείχους είναι κατασκευασμένη χωρίς κονίαμα. Ακολουθώντας τα ίχνη του τείχους, προς τα βόρεια, θα φθάσουμε σε μια ρεματιά, όπου στο δεξί μας χέρι και στο πρηνές του λόφου "κακή ράχη" θα διακρίνουμε τα θεμέλια του πρώτου οικισμού της αρχαίας πόλης "ΟΜΟΛΙΟΝ" ή της βυζαντινής πόλης του "ΜΟΛΙΣΚΟΥ", που κατά την παράδοση των κατοίκων ονομαζόταν "Χαλκιάηδες" γιατί ασχολούνταν με την κατασκευή χάλκινων οικιακών συσκευών.

Ακολουθώντας πάντα τη ρεματιά με κατεύθυνση τις πηγές της, μετά από 300 μέτρα περίπου θα φθάσουμε στην τοποθεσία "τα Πετροκάλυβα" ανατολικά του "Μαυρόκαμπου".

Εδώ διακρίνουμε πολύ καθαρά την περιτείχιση του οικισμού, τα θεμέλια της εκκλησίας του, ως και τα θεμέλια των σπιτιών και ένα τμήμα πετρόκτιστου δρόμου κοντά στην εκκλησία. Το όνομα αυτού του οικισμού κατά την παράδοση ήταν "Μεταξιάδες" και οι κάτοικοί του ασχολούνταν με την καλλιέργεια μεταξιού.

Ο τρίτος αρχαίος οικισμός του Μολισκού, βρίσκεται ανατολικά του κάστρου, περίπου πεντακόσια μέτρα, στην θέση "Μουρηές" και ονομαζόταν "Παληοχώρα".

Στον οικισμό αυτόν σώζονται πάρα πολλά σπίτια που το ύψος των τοίχων τους φθάνει και το ένα μέτρο. Εκτός από τους τρεις αυτούς οικισμούς σώζονται στην ίδια περιοχή και τα ίχνη τεσσάρων άλλων νεότερων οικισμών του χωριού Μελεντσικού με την τουρκική Κούλια και υπολείμματα ενός χωριού πάνω στον λόφο που βρίσκεται στην αριστερή όχθη του ρέματος Βίντσα.

Στο δεύτερο μισό του δέκατου αιώνα μ.Χ., η επισκοπή ονομάζεται 'Επισκοπή Ομολισκού', με τρία μοναστήρια στη δικαιοδοσία της και τα αντίστοιχα ζευγαλατεία τους.

Ανασκαφή στη θέση Μικρό Καρπερό και Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας Δήμου Δεσκάτης.

- Στη θέση Μικρό Καρπερού Δήμου Δεσκάτης ανασκάφηκε χώρος νεκροταφείου με κιβωτιόσχημους τάφους από πλάκες, που δεν περιείχαν αντικείμενα. Στον Αϊλιά του Καρπερού εντοπίστηκαν ερείπια οικιών, κεραμίδες και προϊστορικά λίθινα εργαλεία. ΝΑ στα σύνορα Καρπερού - Δήμητρας, σε χωράφια βρέθηκαν θραύσματα κεραμίδων, όστρακα γραπτών αγγείων και θραύσματα από προϊστορικούς λίθινους πελεκείς. Τάφοι βρέθηκαν και μέσα στο σημερινό χωριό Καρπερό με αρκετά κτερίσματα: χάλκινες πόρπες, περικάρπια, κυάθους, νομίσματα κ.ά., συλλογή των οποίων δημιουργήθηκε και εκτίθεται στο Κοινοτικό Γραφείο.

- Στη Δήμητρα, χωριό που ανήκει στο Δήμο Δεσκάτης Γρεβενών, νότια και δεξιά του ρου του Αλιάκμονα, έχουν εντοπιστεί τέσσερις αρχαιολογικοί χώροι εντός περιοχής κατάκλυσης και ένας εκτός.
- Στη θέση Μέγας Αη-Γιώργης Δήμητρας οι εντοπισμένες

αρχαιότητες, με ένταξη από τα αρχαϊκά έως και τα ρωμαϊκά χρόνια, αφορούν κυρίως σε έκταση εκτός κατάκλυσης. Ερευνήθηκε με δίκτυο δοκιμαστικών τομών μεγάλη έκταση και αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα σε τρία σημεία. Το Κτήριο Α διασώζει τρεις χώρους-δωμάτια και την αρχή τέταρτου με τοίχους επιχρισμένους, με σημαντικότερο το χώρο 1, όπου διασώζεται επίστρωση δαπέδου από πήλινες πλάκες και ερμηνεύεται ως impluvium, για την περισυλλογή των ομβρίων της στέγης. Το Κτήριο Β απέχει 37 μ. προς τα βορειοανατολικά και είναι οίκημα μονόχωρο, ορθογώνιο, όμοιας τοιχοποιίας, με αψιδωτή απόληξη προς τα νοτιοδυτικά.

Μεμονωμένος τοίχος που γωνιάζει αποκαλύφθηκε με τα ίδια κατασκευαστικά χαρακτηριστικά προς τα βορειοανατολικά, ενώ σε μεγάλη απόσταση προς τα νότια δεύτερος στενός τοίχος από λασπόσχιστη αγρολιθοδομή εκτείνεται σε μήκος 13,60 μ. προς το παρόν και μπορεί να χαρακτηριστεί ως περίβολος. Η κεραμεική του χώρου, πέραν της τροχήλατης και σύγχρονης με τα οικιστικά κατάλοιπα που μπορούν να ενταχθούν μεταγενέστερα και από τον 3^ο -4^ο αι. μ.Χ., ήταν και ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων αλλά και χειροποίητη προϊστορική, σύγχρονη με τα λίθινα τριπτά και πελεκητά (από πυριτόλιθους) εργαλεία

- Στη θέση **Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας** που βρίσκεται δίπλα και δεξιά του ρου του Αλιάκμονα, εντοπίστηκαν αρχαιότητες που εντάσσονται σε πολλές

χρονικές περιόδους και προήλθαν από την επιφανειακή έρευνα και το πλήθος των λαθρανασκαφών. Κατά το 2008 η ανασκαφή περιλάμβανε και χώρο κοντά στο ξωκλήσι του Αγίου Κωνσταντίνου, όπου αποκαλύφθηκαν λίγες κυκλικές συγκεντρώσεις λιθαριών, προφανώς για τη στήριξη ξύλινων πασσάλων, σημεία με

στρώματα καταστροφής από λίθους, κεραμίδες, πηλό, οστά, καθώς και ίχνη καύσης. Το σημαντικότερο εύρημα ήταν ταφή αδιατάρακτη σε κιβωτιόσχημο τάφο με τρεις σκελετούς, από την οποία περισυλλέχθηκαν κομμάτια από δύο πήλινες υψίποδες μυκηναϊκές κύλικες με διακόσμηση από γραπτές ταινίες. Όμοιες έχουν εντοπιστεί στον τύμβο του Εξαλόφου στα Τρίκαλα και στη Δωδώνη και δείχνουν τη μυκηναϊκή διείσδυση του τύπου και στον Νομό Γρεβενών.

- Στο χώρο γύρω από το **εικονοστάσι του Αγίου Κωνσταντίνου**, και σε αρκετή απόσταση από τα παραπάνω, αποκαλύφθηκαν (βυζαντινοί οικισμοί) δύο οικήματα, η αρχή ενός τρίτου, καθώς και πολλές μεταχριστιανικές ταφές. Σημαντικά κτίρια της ελληνιστικής και βυζαντινής εποχής ήρθαν στο φως κατά τη διάρκεια ανασκαφών. Τρία κτίρια σημαντικού μεγέθους, που μαρτυρούν την ύπαρξη ιδιαίτερα ανεπτυγμένου οικισμού, στις όχθες του Αλιάκμονα, κατά τα ελληνιστικά και βυζαντινά χρόνια, ήρθαν στο φως κατά τη διάρκεια ανασκαφών, στη θέση **Άγιος Κωνσταντίνος του χωριού Δήμητρα Γρεβενών**.

Οι αρχαιότητες που έχουν εντοπιστεί τα τελευταία χρόνια, στη θέση **Άγιος Κωνσταντίνος**, ξεκινούν χρονικά από την προϊστορική εποχή. Την προϊστορική χρήση του χώρου μαρτυρούν ορισμένα λίθινα εργαλεία, ενώ η επόμενη διαπιστωμένη κατοίκηση τοποθετείται χρονικά από τα ελληνιστικά χρόνια και μετά.

Σε χώρο γύρω από το **εικονοστάσι** στο ξωκλήσι του Αγίου Κωνσταντίνου, οι αρχαιολόγοι της Λ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και της 17ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων αποκάλυψαν τρία σημαντικά κτίσματα και πολλές ταφές. «Το γεγονός ότι βρίσκεται πολύ κοντά στον Αλιάκμονα και άρα ήταν μια πλούσια θέση μας δείχνει την ευρεία οικιστική αξιοποίηση του χώρου», εξηγεί η αρχαιολόγος της Λ' ΕΠΚΑ, Δήμητρα Θεοδώρου. Στο βόρειο τμήμα της θέσης και στον άξονα Βορρά- Νότου, σε έκταση 750 τετραγωνικών μέτρων, είχε χτιστεί οικιστικό συγκρότημα, σημαντικού μεγέθους και πολυτελούς κατασκευής. Το συγκρότημα προοριζόταν για μόνιμη εγκατάσταση και προσέφερε άνετη διαβίωση στους

διαμέλλοντες. Η είσοδος στην αγροικία τοποθετείται στο νότο και οδηγεί στην εσωτερική αυλή. Παράλληλα υπήρχαν και δύο είσοδοι εκατέρωθεν, δυτικά και ανατολικά, σε αντίστοιχα δωμάτια. Η αγροικία αποτελείται από 11 δωμάτια-χώρους που αναπτύσσονται γύρω από κεντρική τετράγωνη αυλή, εμβαδού 156,25 τετραγωνικών μέτρων. Στο κέντρο του τετράγωνου αυτού χώρου αποκαλύφθηκε έκταση σχεδόν τετράγωνη, διαστάσεων 6 X 5,5 μέτρων, στρωμένη από πήλινες τετράγωνες πλάκες. Γύρω από το αίθριο με την τετράγωνη πλακόστρωτη αυλή έχουν αποκαλυφθεί τρεις είσοδοι για την επικοινωνία με αντίστοιχα δωμάτια.

Τα κινητά ευρήματα, αγγεία, λυχνάρια, ένα θυμιατήρι, καθώς και σιδερένια και χάλκινα μικροευρήματα οδηγούν σε ένταξη στην Ελληνιστική Εποχή (3ος-2ος αι. π.Χ.). «Από την οικία απουσιάζει η οικοσκευή και φαίνεται πως οι κάτοικοί της μετέφεραν τα αντικείμενά τους όταν εγκατέλειψαν το χώρο», διευκρινίζει η αρχαιολόγος, Δήμητρα Θεοδώρου. Μεταγενέστερη προσθήκη αποτελεί κλίβανος στην ανατολική πλευρά του δωματίου-χώρου I.

Το δεύτερο κτίριο αποτελεί τρίκλιτη βασιλική διαστάσεων 20 X 12,2 μέτρα. Στην αρχική του φάση ο ναός είχε μαρμάρινο τέμπλο, καθώς σώζονται τέσσερα τμήματα θωρακίων με επιπεδόγλυφες φολίδες. Στη δυτική πλευρά εντοπίζεται ισόγειος νάρθηκας που επικοινωνούσε με τρίβηλο με τον κυρίως ναό, όπως και σε άλλες βασιλικές που χρονολογούνται τον 11ο αιώνα. Το παραπάνω σε συνδυασμό με τη διαπίστωση ότι η βασιλική ήταν ξυλόστεγη οδηγούν τους αρχαιολόγους στη χρονική τοποθέτηση του ναού στον 11ο αιώνα.

Στη δεύτερη φάση του κτιρίου προστέθηκαν προσκτίσματα στη βόρεια πλευρά. Ο ναός έπαυσε να λειτουργεί και ο χώρος βόρεια και δυτικά μετατράπηκε σε νεκροταφείο. Στην τρίτη φάση του ο ναός αποτελούνταν από ένα κτίσμα που ενσωμάτωσε την αψίδα και περιορίστηκε στο κεντρικό κλίτος με διαστάσεις 6,35 X 4,20 μέτρα.

Η βασιλική εμφανίζει και μια τέταρτη φάση, που χτίστηκε πάνω στον ερειπωμένο ναό (καταστράφηκε από πυρκαγιά στα τέλη του 13ου αιώνα). Η φάση αυτή περιλαμβάνει ένα μικρό μονόχωρο κτίσμα (διαστάσεων 4 X 2,5 μέτρα).

Από τα κινητά ευρήματα της βασιλικής ξεχωρίζει μια μικρή πήλινη εφυσωμένη κούπα στα βόρεια του ναού που χρονολογείται (με βάση παρόμοιες) το 13ο - 14ο αιώνα μ.Χ.

«Οι μεγάλες διαστάσεις της βασιλικής συνεπάγονται την ύπαρξη οικισμού, οπότε οι ανασκαφικές έρευνες θα συνεχιστούν για τον εντοπισμό του», διαπιστώνει η κ. Θεοδώρου.

Γύρω από τη βασιλική ήρθε, εξάλλου, στο φως εκτεταμένο νεκροταφείο, που χρονολογείται στη βυζαντινή περίοδο. Ανασκάφηκαν 62 ταφές, από τις οποίες οι έξι ήταν κιβωτιόσχημες, οι τρεις κεραμοσκεπείς και οι υπόλοιπες λακκοειδείς. Εντοπίστηκαν και παιδικές ταφές καθώς και μια διπλή μητέρας - βρέφους. Τρεις ταφές ανοίχτηκαν πάνω στους τοίχους της αρχικής βασιλικής. Μία ταφή εντοπίστηκε μέσα στον αρχικό ναό στο άνοιγμα της κόγχης, και πιθανόν η ταφή να έγινε ενώ ο ναός ήταν σε χρήση.

Οι νεκροί είχαν όλοι δυτικό προσανατολισμό σε ύπτια στάση. Ορισμένοι είχαν καλυμμένο το κεφάλι με κεραμίδες. Σε δύο ταφές βρέθηκαν νομίσματα που συνδέονται με την αρχαία δοξασία για τα ναύλα στον Άδη, κάτι που συναντάται σε ταφές του 12ου - 13ου αιώνα. Από τις 62 ταφές οι 30 ήταν ακτέριστες. Τα κτερίσματα των υπολοίπων ήταν χάλκινα και σιδερένια κοσμήματα (δαχτυλίδια, ενώτια, περιάπτα) και γυάλινα αντικείμενα. Μόνο δύο ταφές είχαν πηλίνα αγγεία. Τα δαχτυλίδια παρουσιάζουν ενδιαφέρον από άποψη τεχνικής και ποικιλίας τύπων. Εξάλλου, τα κτερίσματα ορισμένων τάφων μαρτυρούν ότι η χρήση του νεκροταφείου συνεχιζόταν ως τα ύστερα βυζαντινά χρόνια.

Τέλος, λείψανα ενός τρίτου κτιρίου ήρθαν στο φως, οι εργασίες αποκάλυψης του οποίου δεν έχουν ολοκληρωθεί. Μέχρι στιγμής έχουν αποκαλυφθεί δύο τοίχοι και τέσσερις λίθινες βάσεις που παραπέμπουν σε ύπαρξη στοάς. Οι μεγάλες διαστάσεις των τοίχων μαρτυρούν την ύπαρξη μεγάλων διαστάσεων κτιρίου. Στη βορειοδυτική πλευρά του τοίχου 1 και εκτός αυτού αποκαλύφθηκαν δύο εστίες. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα τοποθετούνται χρονικά στην ύστερη Ελληνιστική Εποχή, ωστόσο η κεραμική του χώρου οδηγεί σε χρήση σαφώς μεταγενέστερη, σύγχρονη με τη βασιλική και τους τάφους.

Το ανασκαφικό έργο στη θέση Άγιος Κωνσταντίνος παρουσιάζουν σήμερα με εισηγήσεις τους η προϊσταμένη της Α' ΕΠΚΑ, Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη, η αρχαιολόγος της Α' ΕΠΚΑ, Δήμητρα Θεοδώρου, και η προϊσταμένη της 17ης ΕΒΑ, Μαρίζα Τσιάπαλη, στην πρώτη Επιστημονική Συνάντηση για το Αρχαιολογικό Έργο στην Άνω Μακεδονία, που φιλοξενείται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αιανής.

Ανασκαφή στην Ελάτη, θέση Λογκάς Δήμου Καμβουνίων και στη θέση Κτιο και Παναγιά Διπόρου Δήμου Γρεβενών.

Από το 2004 άρχισε το ανασκαφικό πρόγραμμα ενώ ήδη από το 1985 είχε αρχίσει η έρευνα και η μελέτη της περιοχής, όπου αποκαλύφθηκαν δεκάδες θέσεις (οι περισσότερες προϊστορικές) κατά μήκος του μέσου ρου του Αλιάκμονα από την Αιανή έως το Βελβεντό, που σήμερα καλύπτονται για πολλούς μήνες από τα νερά της τεχνητής λίμνης του φράγματος Πολυφύτου.

«Ο χώρος ήταν ιδανικός για να προσελκύει το ενδιαφέρον των ανθρώπων για μόνιμη εγκατάσταση, περιζήτητος για τη διαβίωσή τους διαχρονικά και δεν θα τον εγκατέλειπαν εύκολα», λέει Γεωργία Καραμήτρου - Μεντεσίδη. «Πιο συγκεκριμένα διαπιστώσαμε ότι και στους αγρούς δίπλα στο ποτάμι, όπου δεν υπήρχαν επιφανειακές ενδείξεις και το χώμα ήταν λίγο, τις αρχαιότητες κάλυπτε ένα παχύ στρώμα λάσπης με πολλή άμμο, την "λούνη" κατά τη ντοπιολαλιά».

Ετσι: Στα αδιατάρακτα στρώματα της Νεολιθικής Εποχής και της Εποχής Χαλκού στην περιοχή του Λογκά αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα κατοικιών με συνοδευτικούς λάκκους, πίθους και εστίες, καθώς και εγχυτρισμοί (δηλαδή ταφές σε αγγεία). Πήλινα αγγεία από τα οποία τα περισσότερα είναι μεγάλα αποθηκευτικά, καθώς και πήλινα ειδώλια

(ανθρωπόμορφα, ζώομορφα, αγκυρόσχημα, πτηνόμορφα) είναι μεταξύ των ευρημάτων. Στα εργαλεία περιλαμβάνονται λίθινα τριπτά και πελεκητά, εργαλεία από πυριτόλιθο και οψιανό (υλικό σπάνιο στην περιοχή) καθώς και

οστέινα. Η υφαντική δραστηριότητα εξάλλου δηλώνεται από τα υφαντικά βάρη (δηλαδή τις αγνύθες), τα αποστρογγυλεμένα όστρακα με οπή αλλά και από τα σφονδύλια και τα πηνία, καθώς και οστέινες βελόνες.

Στο χώρο της λεκάνης του Λογκά έχουν ανασκαφθεί γύρω στους 100 ταφικούς

περιβόλους και λιθωσοροί της Πρώιμης και Μέσης Εποχής Χαλκού ενώ με βεβαιότητα το νεκροταφείο εκτείνεται σε πολύ μεγαλύτερη έκταση. Αποκαλύφθηκαν 100 ανθρώπινες ταφές καθώς και σκελετοί ιπποειδών, που συνοδεύουν τους νεκρούς. Οι λίθινοι περίβολοι περιέχουν λακκοειδείς ταφές, κιβωτιόσχημες ή ταφές σε αγγεία. Και ανάμεσα στα κτερίσματα υπάρχει οπλισμός ή λίθινα περίαπτα και όστρεα.

Σημαντικότερο εύρημα όμως αποτελεί ένα χάλκινο τριγωνικό εγχειρίδιο με τρεις οπές για την προσήλωσή του σε λαβή από άλλο υλικό. «Μπορεί να συγκριθεί με παρόμοιο που είχε βρεθεί σε τάφο με ένταξη στα 2140-1680 π. Χ. στην παραλίμνια, επίσης, θέση Τούρλα Γουλών, δεξιά του ρου του Αλιάκμονα. Το μαχαίρι, πέρα από χρηστικό, όπλο ή εργαλείο, αποτελεί και αντικείμενο κύρους, δύναμης και γοήτρου, ενώ το γεγονός της ανεύρεσης σε δύο ταφές δείχνει πλούσιες επαφές με το νότο, αφού όμοια απαντώνται στην Κρήτη με μικρή διασπορά στην Πολιόχνη Λήμνου, την Λέρνα Αργολίδας και ένα στην Αλβανία ενώ παρόμοιου τύπου αλλά της Μέσης

Εποχής Χαλκού έχει βρεθεί στο Σέσκλο της Θεσσαλίας», όπως λέει η κυρία Γεωργία Καραμήτρου - Μεντεσίδη. Σε άλλο τμήμα της λεκάνης του Λογκά εξάλλου ανασκάπτεται Νεκροταφείο Ύστερης Εποχής Χαλκού και Πρώιμης Εποχής Σιδήρου, με κιβωτιόσχημες ταφές πλούσια κτερισμένες με αγγεία και κοσμήματα.

Είναι φανερό δηλαδή ότι στις κοιλάδες και τις πεδινές ζώνες του Αλιάκμονα -του μεγαλύτερου σε μήκος ποταμού στη χώρα- ιδιαίτερα σε αυτή του μέσου ρου, αναπτύχθηκαν ήδη από τα προϊστορικά χρόνια σημαντικές εγκαταστάσεις, οι οποίες εξελίχθηκαν σε σημαντικές πόλεις στα πρώτα ιστορικά χρόνια. Στα φαράγγια και τις στενωπούς του αναπτύχθηκαν στα βυζαντινά χρόνια τα κάστρα - φρούρια, οι πόλεις κοντά σε αυτά και οι μοναστηριακές εγκαταστάσεις στα πιο δυσπρόσιτα σημεία.

Ανασκαφή στη θέση Κτιο Διπόρου Δήμου Χασίων

Αποκαλήφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα και πιο συγκεκριμένα τοίχους από αργολιθοδομή και χώρους δωματίων, καθώς και μεγάλο ορθογώνιο κεραμεικό κλίβανο, διαστάσεων 5Χ3,50 μ., περίπου, που δείχνει τις εργαστηριακές δραστηριότητες του οικισμού. Προϊόν του εργαστηριακού χώρου είναι το

αποσπασματικό συμπαγές ειδώλιο με κορμό ζώου που το «ιππεύουν» δύο μορφές, των οποίων σώζονται τα πόδια. Το μεγάλο μέγεθος, οι αναλογίες του σώματος του ζώου και των αναβατών που βρίσκονται σε απόσταση μεταξύ τους, θα μπορούσαν να μας οδηγήσουν στην υπόθεση ότι πρόκειται για μεγαλύτερο ζώο, ίσως ελέφαντα, και πιθανόν να προοριζόταν ως ανάθημα.

ΚΤΙΟ ΔΙΠΟΡΟΥ

Εικ. 28-30. Ειδώλιο νεολιθικής εποχής

Εικ. 31. Πυξίδα και άωτο σκυφί-διο-πόμα.

Εικ. 32. Ευρήματα και χάλκινο έλασμα αλόγου από παιδική ταφή

Εικ. 33. Εξάλειπτρο τοπικού εργαστηρίου

Εικ. 34. Χάλκινη φιάλη από το νεκροταφείο αρχαϊκών, κλασικών και ελληνιστικών χρόνων.

Ανασκαφή στη θέση Παναγιά Διπόρου

Πρόκειται για γειτονική με της θέσης Κτιο εγκατάσταση και μάλλον ανήκουν και οι δύο στον ίδιο μεγάλο οικισμό, που έχει τα χαρακτηριστικά μιας ευρείας πόλης που εκτεινόταν σε παραποτάμια περιοχή, αλλά συγχρόνως διέθετε χώρους κατοίκησης και καταφυγής στις πλαγιές γειτονικών λόφων. Η χρήση και των δύο θέσεων προγενέστερα (Υστερη Εποχή Χαλκού, Εποχή Σιδήρου και Αρχαϊκή) τεκμηριώνεται από σποραδικά ευρήματα και τη χειροποίητη μακεδονική-δωρική κεραμική με αμαυρόχρωμη διακόσμηση. Στη θέση Παναγιά διαπιστώσαμε την ανυπαρξία οικοδομικών καταλοίπων κανονικού οικιστικού ιστού, παρά την αποκάλυψη πιθεώνα από πέντε πίθους στη σειρά και την αποκάλυψη κεραμικού κλιβάνου. Μπορούμε, προς το παρόν τουλάχιστον, να υποθέσουμε ότι στο χώρο αναπτύσσονταν αγροτοποικιμικές εποχιακές εγκαταστάσεις πολύ πρώιμα και κυρίως κατά την ελληνιστική εποχή. Πολύ παλαιότερα, τον 6ο-5ο αι. π.Χ., θάφτηκαν και πέντε παιδιά σε ταφές διάσπαρτες στον ίδιο χώρο, που περιείχαν

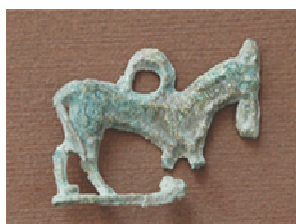
Χάλκινες τοξωτές πόρνες

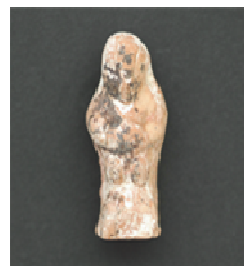
Χάλκινη οκτώ-σχημη πόρνη

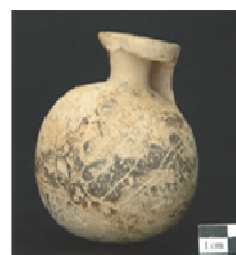
Γενική άποψη του Κτηρίου

Χάλκινο περιάλπτο σε σχήμα αλόγου.

Πήλινο ειδώλιο νάνου-προγαστορα

Κορινθιακός αρύβαλλος.

χειροποίητο κάρναρο, γυάλινες χάντρες, χάλκινους κρίκους και βραχιόλι, σιδερένιο καμπύλο μαχαίρι, χάλκινο αγαλμάτιο ίππου και πήλινο ειδώλιο προγαστορος νάνου, για το οποίο οι αρχαίοι πίστευαν ότι ήταν αποτροπαϊκό και προφύλασσε τον κάτοχό του από κακοποιές επιδράσεις. Ενδιαφέρον εύρημα θεωρούμε τον σκελετό αλόγου, 12 ετών περίπου, το οποίο σωριάστηκε και πέθανε παίρνοντας την εμβρυακή στάση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΕΥΝΑ ΚΟΙΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ:

“Αρχαιολογικά ευρήματα στο Δήμο Δεσκάτης - Δ.Ε. Χασίων Γρεβενών”

Ημερομηνία:

A.

ΗΛΙΚΙΑ.....

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ.....

ΣΠΟΥΔΕΣ.....

Είστε μέλος κάποιου πολιτιστικού συλλόγου; Ποιού;

.....

Ζείτε κοντά σε κάποιο μνημείο; Ναι Όχι Ποιο;

.....

B. Σε ποιον βαθμό συμφωνείτε με την εξής πρόταση: «Η ευρύτερη περιοχή του Δήμου Δεσκάτης – Δ.Ε. Χασίων έχει μεγάλη ιστορία και είμαι περήφανος/η γι’ αυτήν»;

1 2 3 4 5 (ο αριθμός 1 είναι η 1^η προτίμηση)

- Σε ποιον “ανήκει” η πολιτιστική κληρονομιά του Δήμου Δεσκάτης - Δ.Ε. Χασίων;

Στους κατοίκους

Σε όλους τους Έλληνες

Στους πολίτες όλου του κόσμου

- Τι σημαίνει για εσάς το αρχαίο παρελθόν;

Μαθαίνουμε για την ιστορία Εξελίσσετε ο πολιτισμός

Αποτελεί μέρος της κληρονομιάς μας Τιμή και υπερηφάνεια

Όλα τα παραπάνω

- Η θέση Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας Δ.Ε. Χασίων Δ. Δεσκάτης τι σημαίνει, τι γνωρίζετε γι’ αυτήν;

.....

....Η θέση Σιούτσα Δήμητρας Δ.Ε. Χασίων Δ. Δεσκάτης τι σημαίνει, τι γνωρίζετε γι’ αυτήν;

-
- Η θέση Βρωμονέρια Παναγιάς Δ. Δεσκάτης τι σημαίνει, τι γνωρίζετε γι' αυτήν;

.....

Η θέση Κεραμαριό Παλιουριάς Δ. Δεσκάτης τι σημαίνει, τι γνωρίζετε γι' αυτήν;

.....

- Η θέση Μικρό Καρπερό Δ.Ε. Χασίων Δ. Δεσκάτης τι σημαίνει, τι γνωρίζετε γι' αυτήν;

-
- Η θέση Αγία Κυριακή Παλιουριάς Δήμου Δεσκάτης τι σημαίνει, τι γνωρίζετε γι' αυτήν;

-
- Η θέση Γέφυρα Παναγιάς Δήμου Δεσκάτης τι σημαίνει, τι γνωρίζετε γι' αυτήν;

-
- Η λέξη Βουνάσσα τι γνωρίζετε γι' αυτήν;

Ο τουρισμός της περιοχής οφείλεται;

Στα μνημεία Στο φυσικό πλούτο

Στην ποιότητα των παροχών (δωματίων, εστιατορίων κ.λπ.)

- Ποια μνημεία-μουσεία της περιοχής έχετε επισκεφθεί;
-
- ...

Ποια μνημεία-μουσεία έχετε επισκεφθεί;

.....

...

- Επισκέπτεστε συχνά μνημεία-μουσεία; Πόσες φορές το χρόνο;
-
- ...

- Για ποιον λόγο επισκέπτεστε τα μνημεία-μουσεία;

Ενδιαφέρον Συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα

Γνωριμία του τόπου μας Εμπειρία Επίδειξη πνευματικού επιπέδου

- Ποιο πρόσωπο της ιστορίας θαυμάζετε περισσότερο; Γιατί;

-
-
- Με το σχολείο είχατε επισκεφθεί κάποια μνημεία; Ποια;
-

- Γνωρίζετε ιστορίες, μύθους, αναμνήσεις, παραμύθια, τραγούδια που σχετίζονται με μνημεία της περιοχής; Ναι Όχι . Αν ναι ποια:
-

- Θεωρείτε ότι οι ομορφιές της φύσης είναι μνημεία; Ναι Όχι
- Ποιο θεωρείτε το σημαντικότερο περιβαλλοντικό πρόβλημα της περιοχής;

Καταστροφή δασών

Κλιματική αλλαγή

Εξαφάνιση βιολογικών ειδών

Μόλυνση ατμοσφαιρικού αέρα

Μόλυνση υδάτινων πόρων

Άλλα.....

Γ. Γνωρίζετε ότι γίνονται ανασκαφές στο Δήμο Δεσκάτης - Δ.Ε. Χασίων; Ποιο Πανεπιστήμιο τις διαξάγει;

.....

- Έχετε επισκεφθεί τον χώρο ανασκαφών; Ναι Όχι

- Με ποια αφορμή
-

- Αν όχι θα θέλατε να τον επισκεφθείτε; Ναι Όχι Γιατί;
-

- Ξέρετε τι ακριβώς κάνουν; Ναι Όχι

- Ξέρετε τι έχει βρεθεί; Ναι Όχι

Τι.....

.....

.....Ποιες είναι οι εντυπώσεις σας από τον χώρο;

Κακές Μέτριες Καλές Πολύ καλές

- Έχετε μιλήσει με τους ανασκαφείς; Ναι Όχι

- Τους έχετε δει να κυκλοφορούν στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου Δεσκάτης -Δ.Ε. Χασίων; Ναι Όχι

- Ποια οφέλη θα φέρει στον τόπο η ανασκαφή; Αριθμήστε τα με σειρά σημασίας.

Οικονομικά Εθνικά Άλλο

Κοινωνικά Εκπαιδευτικά

- Θέλετε να έρθει περισσότερος τουρισμός; Ναι Όχι

-
- Θα προσφέρατε εθελοντική εργασία στην ανασκαφή, στον αρχαιολογικό χώρο;

Ναι Όχι

- Τι είδους εργασία θα προσφέρατε;

Καθαριότητα Πυροπροστασία

Ενημέρωση τουριστών Φύλαξη Άλλο.....

- Ο χώρος θέλετε να είναι ανοιχτός και προσβάσιμος σε όλους;

Ναι Όχι

- Συμφωνείτε να γίνονται εκδηλώσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα με αφορμή την ανασκαφή; Ναι Όχι

- Τι είδους εκδηλώσεις θέλετε να γίνονται;

Ξεναγηση στην ανασκαφή

Ομιλίες για την ανασκαφή, τα ευρήματα

Εκπαιδευτικά προγράμματα Συναυλίες Εκθέσεις

Σας ενδιαφέρει να συνεργαστείτε με τους ανασκαφείς στη διοργάνωση εκδηλώσεων που θα φέρουν την ανασκαφή πιο κοντά στους κατοίκους και τους τουρίστες;

Ναι Όχι

- Θα δουλεύατε στον αρχαιολογικό χώρο; Ναι Όχι

Τι δουλειά θα θέλατε να κάνετε;

Φύλακας Συντηρητής αρχαιολογικών ευρημάτων

Αρχαιολόγος Μεταφορέας

Πιστεύετε ότι πρέπει να υπάρχουν καταστήματα γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο;

Ναι Όχι

Συμφωνείτε να κτίζονται σπίτια ή ξενοδοχεία κοντά σε μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους;

Ναι Όχι

Υπάρχει κάποιος κίνδυνος που απειλεί τον αρχαιολογικό χώρο;

Ναι Όχι

Έχετε ποτέ ακούσει να γίνεται λόγος για λαθρανασκαφή ή αρχαιοκαπηλεία στην περιοχή;

Ναι Όχι

Δ. Ποιος πιστεύετε ότι πρέπει να είναι υπεύθυνος για την προστασία των μνημείων;

Κράτος / Υπουργείο Πολιτισμού / Αρχαιολογική Υπηρεσία
Δήμος/Κοινότητα
Ιδιωτικός φορέας
Πολίτης
Όλοι

Ο Δήμος έχει κάνει κάτι για την προστασία των μνημείων της περιοχής τους;

Τι έχει κάνει;

.....

Γνωρίζετε ότι υπάρχει νόμος που προστατεύει τα μνημεία;

Ναι Όχι

Σε ποια αξία των μνημείων δίνετε μεγαλύτερη βαρύτητα;

Επιστημονική
Κοινωνική Αισθητική
Εκπαιδευτική Οικονομική

Τα μνημεία της περιοχής απειλούνται από: (χρησιμοποιήστε αριθμούς για να ιεραρχήσετε τα προβλήματα)

Φυσικές καταστροφές (πλημμύρες, σεισμοί)

Εγκατάλειψη, αδιαφορία του κράτους..... του πολίτη.....

Κακές/αποτυχημένες επεμβάσεις (αναστηλώσεις)

Αλόγιστη τουριστική χρήση

Αναπτυξιακές πιέσεις (επεκτάσεις οικισμών, ανέγερση ξενοδοχείων)

Έλλειψη χρημάτων

Πώς μπορούν να προστατευθούν τα μνημεία, τι προτείνετε;

.....

Θα θέλατε να συμμετέχετε στη λήψη αποφάσεων που αφορούν τα μνημεία;

Ναι Όχι

Θα θέλατε να συμμετέχετε στις προσπάθειες που γίνονται για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων;

Ναι Όχι

Πιστεύετε ότι η Πολιτεία ενημερώνει τους πολίτες για τα μνημεία;

Ναι Όχι

Πιστεύετε ότι ενημερώνεστε για τα μνημεία από τον Δήμο σας;

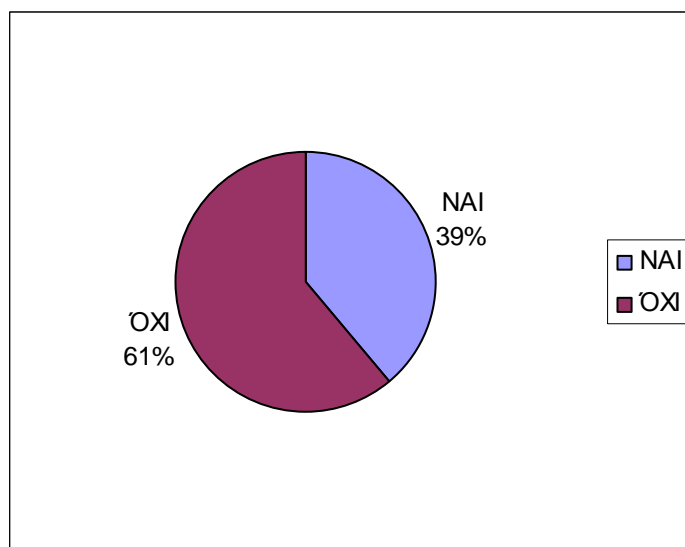
Ναι Όχι

Θα θέλατε να ενημερώνεστε περισσότερο για τα μνημεία του τόπου σας; Από ποιον;

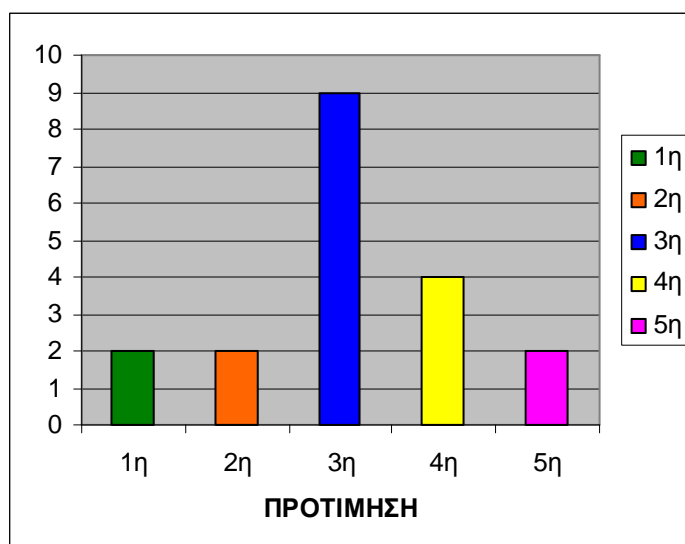
Ναι Όχι

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

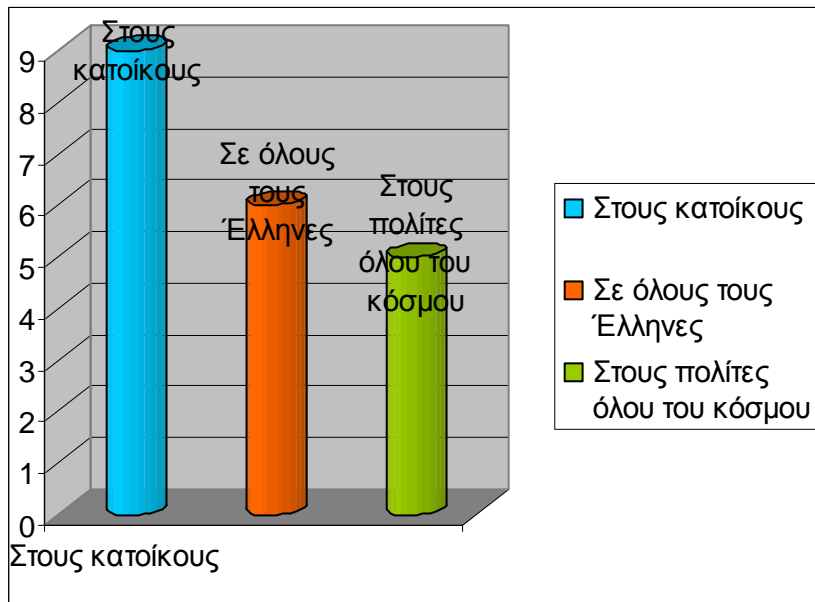
1. Ζείτε κοντά σε μνημείο;	
ΝΑΙ	ΌΧΙ
7	11

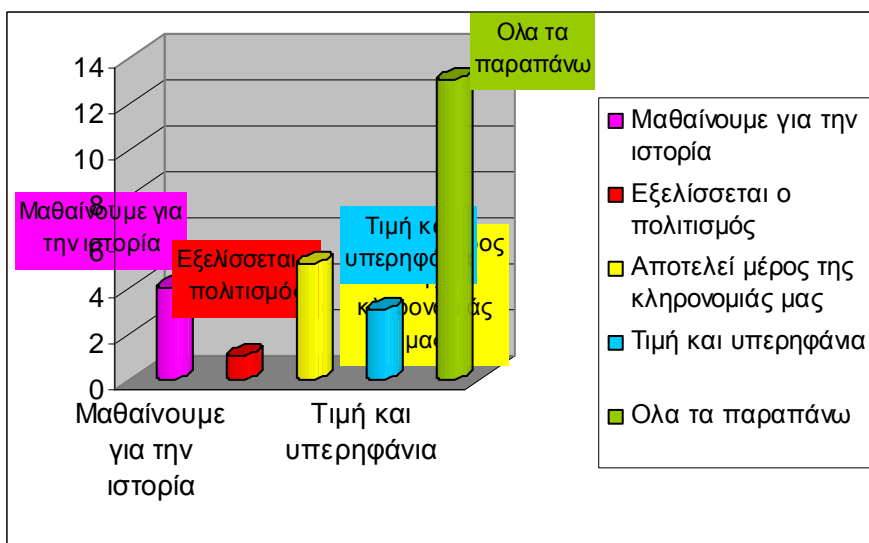
2. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την πρόταση: "Η ευρύτερη περιοχή του Δήμου Δεσκάτης-Δ.Ε.Χασίων έχει μεγάλη ιστορία και είμαι περήφανος/η γι'αυτήν."				
1η	2η	3η	4η	5η
2	2	9	4	2

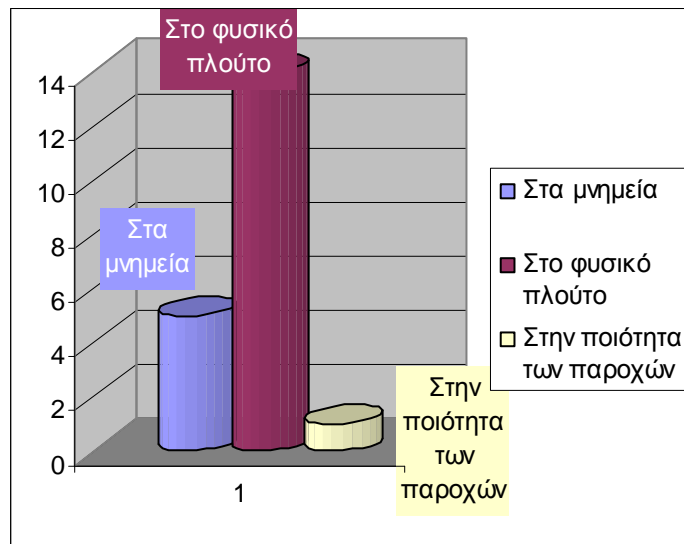
3. Σε ποιον ανήκει η πολιτιστική κληρονομιά του Δήμου Δεσκάτης-Δ.Ε.Χασιών:		
Στους κατοίκους	Σε όλους τους Έλληνες	Στους πολίτες όλου του κόσμου
9	6	5

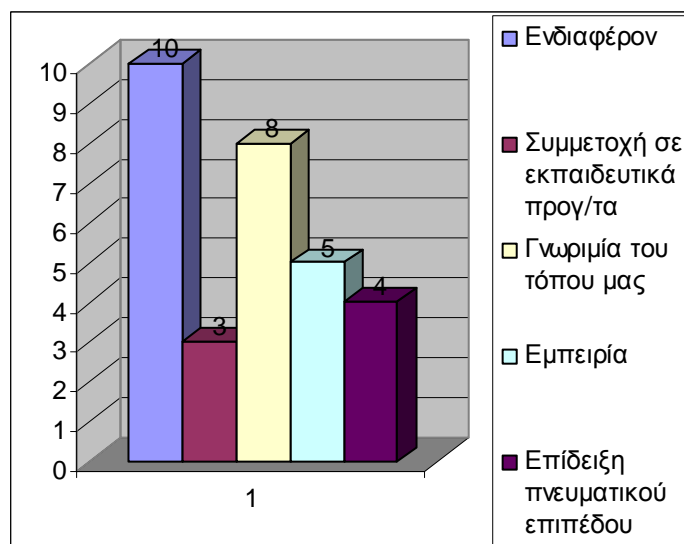
4. Τι σημαίνει για εσάς το αρχαίο παρελθόν;				
Μαθαίνουμε για την ιστορία	Εξελίσσεται ο πολιτισμός	Αποτελεί μέρος της κληρονομιάς μας	Τιμή και υπερηφάνια	Όλα τα παραπάνω
4	1	5	3	13

5. Ο τουρισμός της περιοχής οφείλεται:		
Στα μνημεία	Στο φυσικό πλούτο	Στην ποιότητα των παροχών
5	14	1

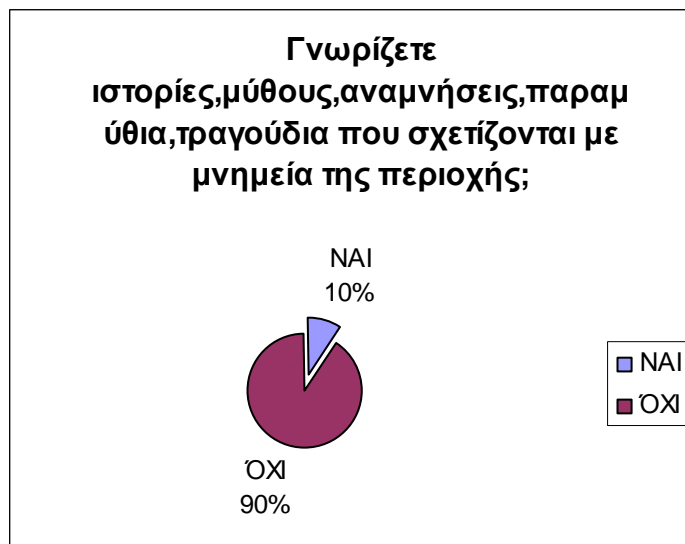

6. Για ποιο λόγο επισκέπτεστε τα μνημεία-μουσεία;				
Ενδιαφέρον	Συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγ/τα	Γνωριμία του τόπου μας	Εμπειρία	Επίδειξη πνευματικού επιπέδου
10	3	8	5	4

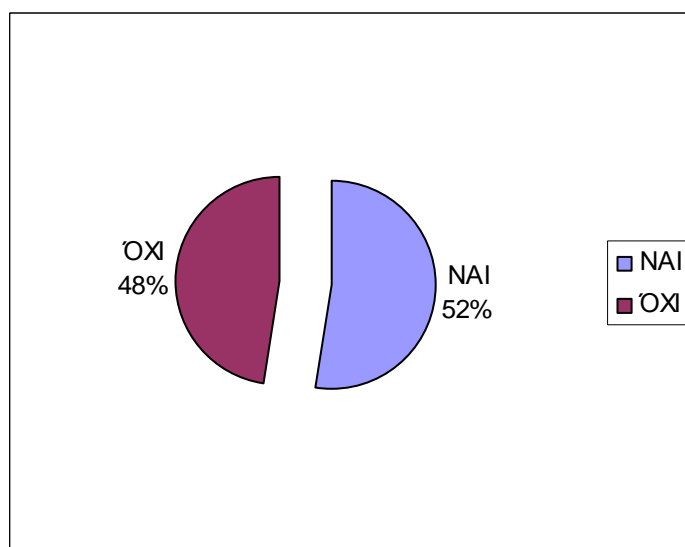
7. Γνωρίζετε ιστορίες, μύθους, αναμνήσεις, παραμύθια, τραγούδια που σχετίζονται με μνημεία της περιοχής;

ΝΑΙ	ΌΧΙ
2	19

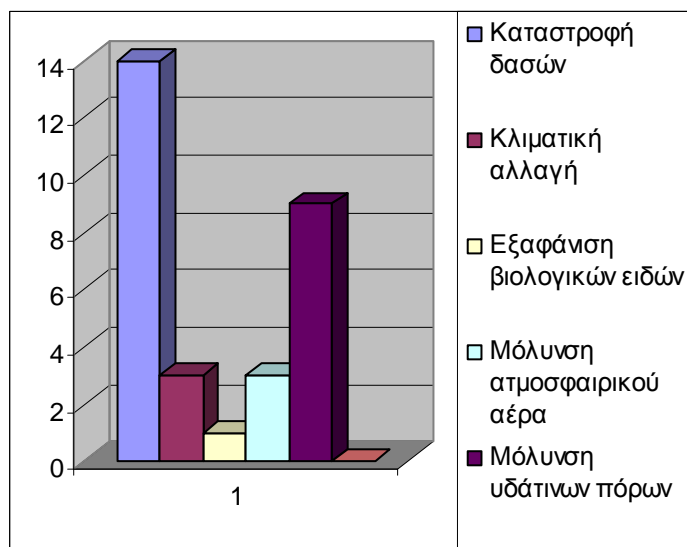
8. Θεωρείτε ότι οι ομορφιές της φύσης είναι μνημεία;

ΝΑΙ	ΌΧΙ
11	10

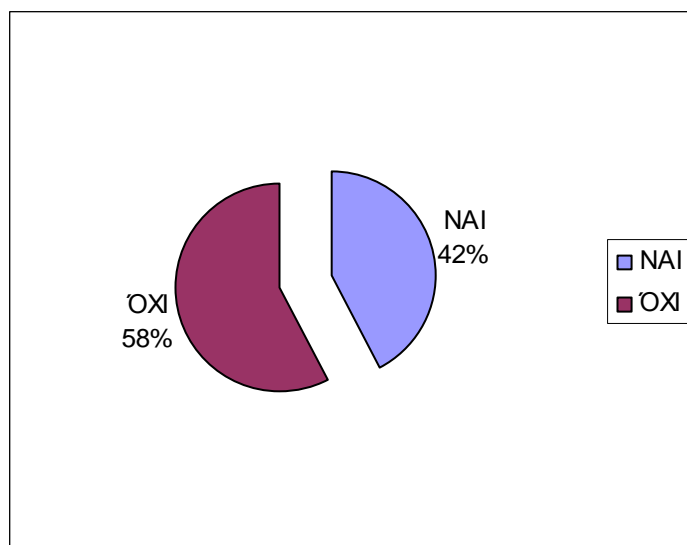
9. Ποιο θεωρείτε το σημαντικότερο περιβαλλοντικό πρόβλημα της περιοχής;

Καταστροφή δασών	Κλιματική αλλαγή	Εξαφάνιση βιολογικών ειδών	Μόλυνση ατμοσφαιρικού αέρα	Μόλυνση υδάτινων πόρων	Άλλα
14	3	1	3	9	0

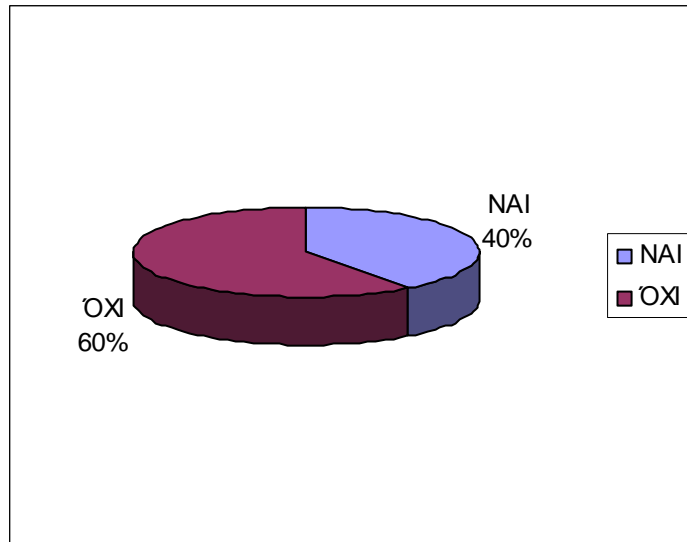

10. Έχετε επισκεφθεί το χώρο ανασκαφών στο Δήμο Δεσκάτης- Δ.Ε.Χασίων;

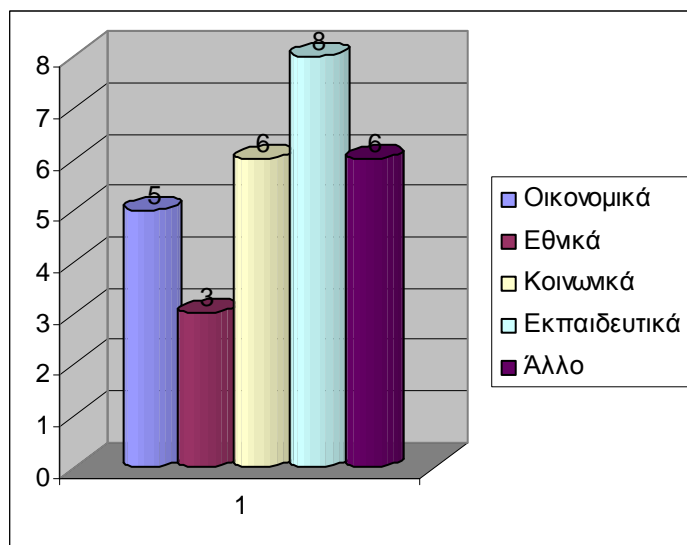
ΝΑΙ	ΌΧΙ
8	11

11. Ξέρετε τι έχει βρεθεί;	
ΝΑΙ	ΌΧΙ
6	9

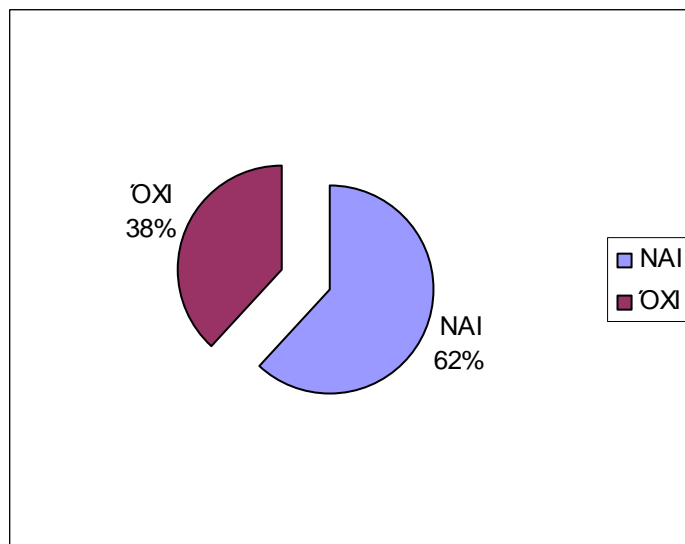

12. Ποια οφέλη θα φέρει στον τόπο η ανασκαφή;				
Οικονομικά	Εθνικά	Κοινωνικά	Εκπαιδευτικά	Άλλο
5	3	6	8	6

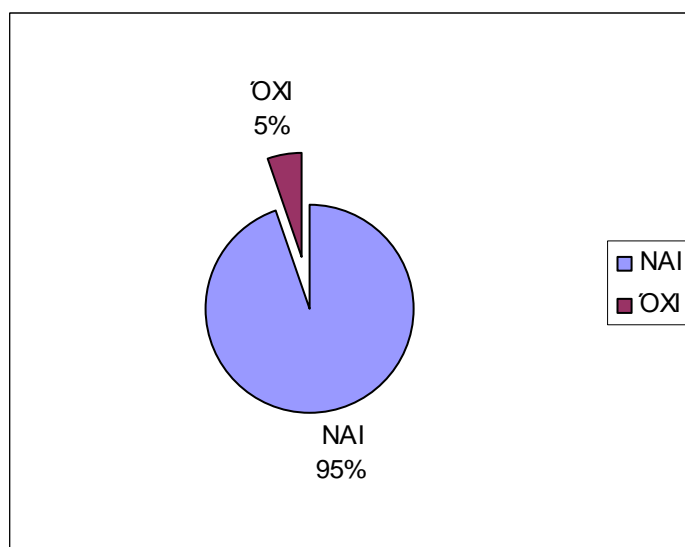
13. Θα προσφέρατε εθελοντική εργασία στην ανασκαφή, στον αρχαιολογικό χώρο;

ΝΑΙ	ΌΧΙ
13	8

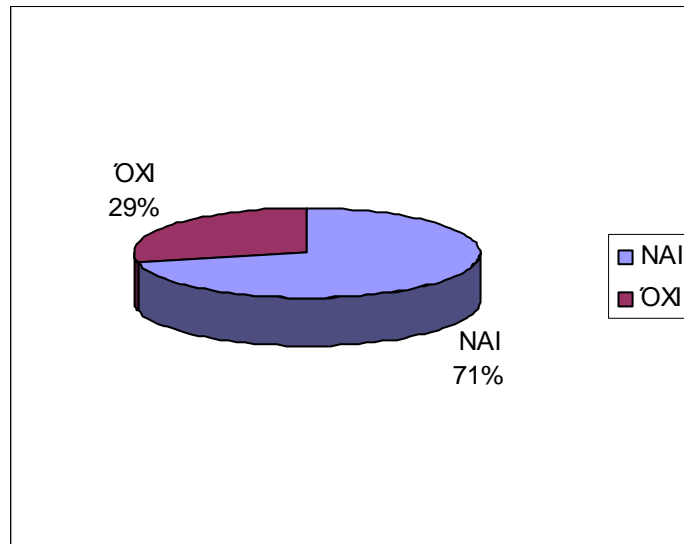

14. Συμφωνείτε να γίνονται εκδηλώσεις, εκπαιδευτικά προγ/τα με αφορμή την ανασκαφή;

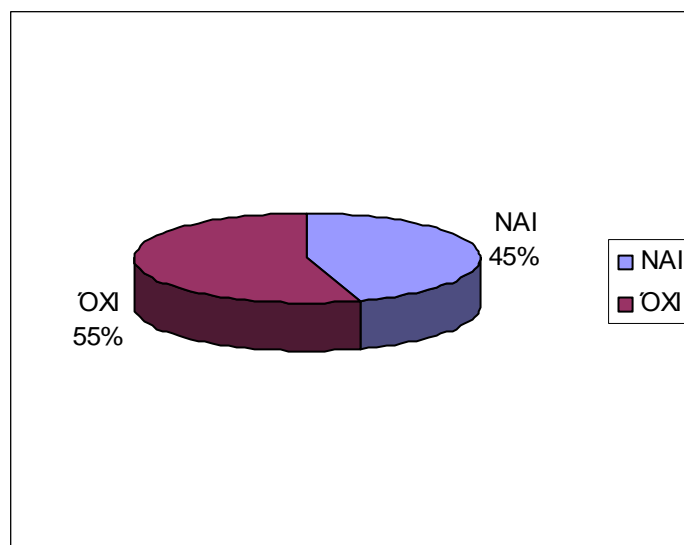
ΝΑΙ	ΌΧΙ
18	1

15. Υπάρχει κάποιος κίνδυνος που απειλεί τον αρχαιολογικό χώρο;	
ΝΑΙ	ΌΧΙ
15	6

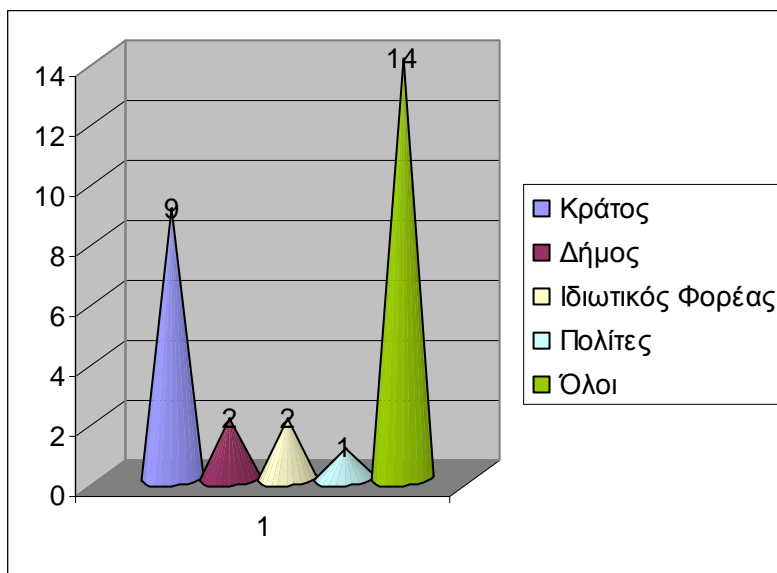

16. Έχετε ποτέ ακούσει να γίνεται λόγος για λαθρανασκαφή ή αρχαιοκαπηλεία στην περιοχή;	
ΝΑΙ	ΌΧΙ
9	11

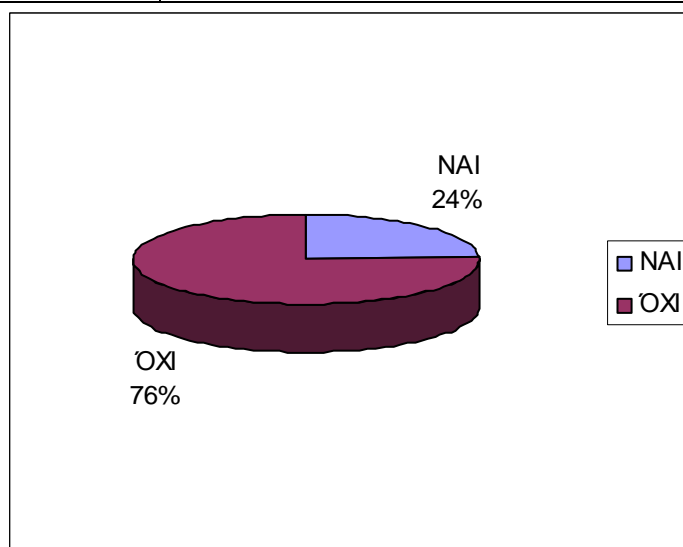
17. Ποιος πιστεύετε ότι πρέπει να είναι υπεύθυνος για την προστασία των μνημείων;

Κράτος	Δήμος	Ιδιωτικός Φορέας	Πολίτες	Όλοι
9	2	2	1	14

18. Πιστεύετε ότι ενημερώνεστε για τα μνημεία από την πολιτεία ή από τον Δήμο σας;

ΝΑΙ	ΌΧΙ
5	16

Οι απαντήσεις που πήραμε δείχνουν δυστυχώς ότι δεν γνωρίζουμε τον αρχαιολογικό μας πλούτο συνεπώς δεν γνωρίζουμε και την ιστορία του τόπου μας.

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι η σημασία που έχουν για μια χώρα, μία κοινωνία, ένα λαό τα δημιουργήματα της ιστορικής τους κληρονομιάς καθίσταται μεγάλη και πολυδιάστατη καθώς αποτελούν μέσο κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας, απόδειξη πολιτιστικής ιδιαιτερότητας κάθε λαού, πηγή ιστορικής γνώσης, έμπνευσης και πρωτότυπης καλλιτεχνικής δημιουργίας.

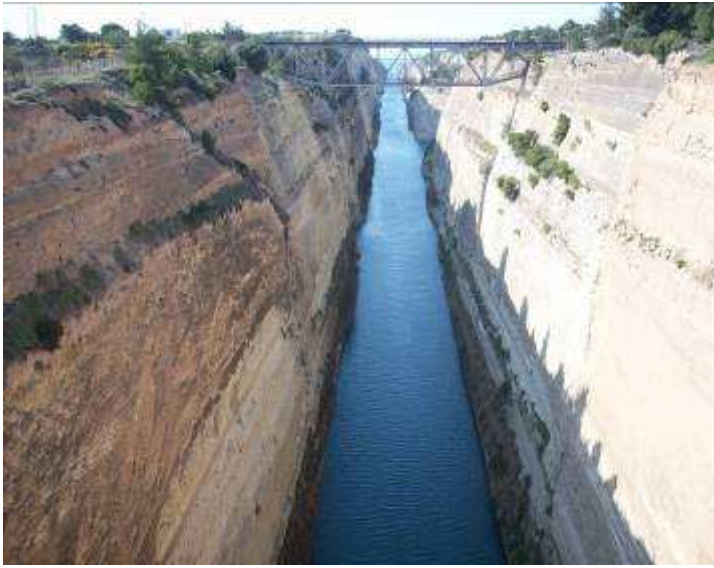
Πηγή πολιτισμού για κράτη και τοπικές κοινωνίες, ενώ ακόμη συμβάλουν στην ενίσχυση της εθνικής αυτογνωσίας κάθε λαού. Επομένως, η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μας, κρίνεται αναγκαία εφόσον η καταστροφή μέρους της σημαίνει και αφανισμός μέρους της ένδοξης ιστορίας μας και λαός χωρίς ιστορική μνήμη είναι λαός χωρίς ελπίδα.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΙΑΝΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ
ΙΣΘΜΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

ΕΠΙΔΑΥΡΟ

ΠΑΛΑΜΗΔΙ

ΜΥΚΗΝΕΣ

ΤΑΦΟΣ
ΑΓΑΜΕΜΝΩΝΑ
(ΘΗΣΑΥΡΟΣ
ΤΟΥ ΑΤΡΕΑ)

ΓΕΦΥΡΑ ΡΙΟΥ -
ΑΝΤΙΡΡΙΟΥ

ΓΕΦΥΡΑ ΡΙΟΥ -
ΑΝΤΙΡΡΙΟΥ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ευχαριστούμε όσους μας βοήθησαν στο έργο μας:

- Τον υπεύθυνο Πολιτιστικής Εκπαίδευσης κ. Μίμη Στέργιο εκπ/κό κλάδου ΠΕ02, για τη βοήθεια που μας προσέφερε σε όλη την διάρκεια του προγράμματος.
- Την κα. Γεωργία Καραμήτρου – Μεντεσίδη Δρ Αρχαιολόγος Μουσείο Αιανής
- Τους Αντιδημάρχους της Δ. Ε. Χασίων Δήμου Δεσκάτης κ. Μωυσιάδη Γεώργιο, κ Χαΐτα Θεοχάρη και τον πρόεδρο του τοπικού συμβουλίου Καρπερού κ. Στεφόπουλο Χάρη.
- Το σύλλογο γονέων και κηδεμόνων Γυμνασίου - Λυκείου Καρπερού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Καραμήτρου – Μεντεσίδη (2009), *Η Τυμφαία και ο Ν. Γρεβενών*, Υπουργείο πολιτισμού- αρχαιολογικό μουσείο Αιανής
- Καραμήτρου – Μεντεσίδη (2009), *Αιανή- αρχαιολογικοί χώροι και μουσείο* Υπουργείο πολιτισμού- αρχαιολογικό μουσείο Αιανής
- Καραμήτρου – Μεντεσίδη (2009), *Το αρχαιολογικό έργο στην άνω Μακεδονία*, Υπουργείο πολιτισμού- αρχαιολογικό μουσείο Αιανής
- *Εγκυκλοπαίδεια ΔΟΜΗ*,
- *Εγκυκλοπαίδεια Υδρόγειος*,

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- www.mouseioaianis.gr
- www.diazoma.gr
- epirotica.blogspot.com
- www.wikipedia.org/
- www.dekeleianews.gr
- www.olympicvillagenews.gr
- www.iranon.gr
- www.theatrehistory.com
- www.episkinion.gr

Ο Τόπος μας λοιπόν είναι γεμάτος από αρχαία μνημεία που δείχνουν πόσο αξιόλογη είναι και η ιστορία του. Εμείς είμαστε αυτοί που πρέπει όχι μόνο να τα διατηρήσουμε αλλά και να τα προστατέψουμε γιατί όπως είπε και ο Μακρυγιάννης

«Αυτά, και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας. Τι' αυτά πολεμήσαμε»

Νασιόπουλος Απόστολος
ΠΕ02 – Φιλολόγος
Δ/ντής